

DE MUNT KLAPPER

EUROPEES GENOOTSCHAP VOOR MUNT- EN PENNINGKUNDE vzw
Koninklijke Vereniging

Prinsenduit 1766, Overijssel

schaal ½

- Vz. Gekroond wapenschild van de provincie Overijssel, met klimmende leeuw voor een golvende faas (de golvende faas stelt de rivier de Yssel voor); errond, VIGILATE ET ORATE (waakt en bidt).
- Kz. OVER / YSSEL / 1766• in volle veld in drie lijnen; erboven, een kleine arend tussen twee rozetten; eronder, een mannenbuste tussen twee gekruiste oranjetakken.

Koper, Ø 20 mm, 3,84 g

Oranje en de Noordelijke Nederlanden

Na de afscheiding van Spanje in 1581 waren de Noordelijke Nederlanden een soort federale republiek geworden: de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden. Elk der zeven provincies (Holland, Zeeland, Groningen, Utrecht, Friesland, Gelderland en Overijssel) was een afzonderlijke staat met eigen regering. Afgevaardigden van de provincies kwamen samen in de Staten-Generaal om over gemeenschappelijke problemen te praten. Dan was er nog de stadhouder, een soort gouverneur, die op papier alleen maar de dienaar van de staten was doch die in feite zeer veel macht had. Het stadhouderschap werd ten slotte erfelijk en bleef in de familie van Willem van Oranje. De stadhouder cumuleerde meestal ook de functies van opperbevelhebber van het leger en van de vloot. Sommige Nederlandse stadhouders, zonet allemaal, hadden bepaald koninklijke allures, een hofhouding, prinselijke huwelijken, enz.

De stadhouder was bijna voortdurend in conflict met de hoge burgerij die men toen regenten noemde en die overal aan de touwtjes trokken en alle openbare ambten van enig niveau onder elkaar verdeelden. De rivaliteit stadhouder/regenten zou nu eens uitvallen in het voordeel van de eerste, dan weer in het voordeel van de andere.

Willem van Oranje, bijgenaamd Willem de Zwijger, werd opgevolgd door zijn zoon Maurits van Nassau, soldaat in hart en nieren. Na het einde van het bestand met de Zuidelijke Nederlanden, waar aartshertogin Isabella regeerde, hervatte Maurits in 1621 de strijd doch stierf een paar jaar later, in 1625, ongehuwd.

Hij werd opgevolgd door zijn jongere broer Frederik Hendrik, veel soepeler dan zijn gestorven broer. Door diplomatie wist hij een Engelse prinses, Mary Stuart I, te bekomen als bruid voor zijn zoon Willem en een van zijn dochters huwde met de keurvorst van Brandenburg; huwelijkspolitiek op hoog niveau dus. Hij was zeer ambitieus doch hij wist dat handig te verbergen. Zijn populariteit steeg, mede door zijn militaire successen, die niet alleen door zijn krijgskunst veroorzaakt werden, doch ook door het feit dat de oorlogskas van Isabella volledig leeg was, wat het vertrek had veroorzaakt van haar uiterst bekwame veldheer Spinola. Anderzijds had Piet Hein de Spaanse zilvervloot voor Cuba veroverd, wat een massa geld in de schatkist van de Noordelijke Nederlanden had doen vloeien. Frederik Hendrik stierf in 1647, opgevreten door jicht.

Hij werd opgevolgd in zijn ambten door zijn zoon Willem II. Intussen was de Republiek de meest welvarende staat van Europa geworden; haar vloot was groter dan die van alle andere West-Europese staten tezamen. Kunsten en wetenschappen bloeiden. Willem II was zo ambitieus als zijn vader. Hij zegde dadelijk na zijn benoeming zijn leven, gewijd aan vrouwen, drank en spel vaarwel en stortte zich volledig in de politiek. Toen de Staten-Generaal de troepen, die niets meer te doen hadden na het einde van de oorlog met Spanje, wilde afdanken kwam het tot een

conflict met Willem II die een nieuwe oorlog met Spanje wenste. In 1650 stierf hij echter, 24 jaar oud, aan pokken. Zijn kind, de latere Willem III was nog niet geboren. Dit voortijdig overlijden was natuurlijk een buitenkansje voor de staten van Holland en van de republikeinse krachten in de Republiek. Het ambt van kapitein-generaal werd afgeschaft zodat elke provincie dus instond voor haar eigen legertje zonder enige coördinatie op nationaal niveau. Zo werd het kind met het badwater weggegooid en braken de Staten-Generaal eigenhandig de militaire macht van het land. Oranje had afgedaan, voorlopig toch.

Intussen was in Engeland Oliver Cromwell aan de macht gekomen, somber, fanatiek, ultra-protestants; hij had koning Karel I laten onthoofden. Hij stelde de Republiek voor een protestantse kruistocht te ondernemen in Europa. De Republiek voelde hier niets voor waardoor ze de vijandschap van Cromwell op de hals haalden. Het kwam tot een oorlog tussen beide landen. De Engelsen hadden echter een veel betere oorlogsvloot; ze blokkeerden de Nederlandse havens en geen Nederlands schip kon nog uitvaren. Jan De Witt liet de vloot in allerijl versterken en kon de Engelsen, zonder ze te overwinnen, toch dwingen naar hun havens terug te keren. Cromwell was intussen gevallen en de Stuarts zaten terug op de Engelse troon.

Lodewijk XIV van zijn kant probeerde de Zuidelijke Nederlanden van Spanje af te pakken wat de Republiek absoluut niet zo plezierig meer vond als enkele jaren tevoren. Frankrijk zou een zeer gevaarlijke buur kunnen worden, dat was duidelijk. De Republiek sloot vrede met Engeland doch de Engelsen sloten een geheim verdrag met Lodewijk XIV met als doel de Nederlanden te veroveren en onder elkaar te verdelen. De Fransen rukten met een groot leger langs de Rijn op. De toestand was zeer hachelijk. Jan De Witt hield de Fransen tegen met overstromingen. In nood hadden de Nederlanders echter behoefte aan een Oranje om zich achter te scharen;

Stadhouder Willem III (1650-1702), koning van Engeland; schilderij van Caspar Netscher, Rijksmuseum Amsterdam

een volksopstand bracht de jonge prins Willem III aan de macht in 1672. Jan de Witt werd samen met zijn broer door een woedende volksmenigte gelyncht. Willem III besloot door te vechten en, hoe een dubbeltje rollen kan, de oude vijand Spanje werd nu bondgenoot van de Republiek. Door een stoutmoedige tocht dwars door vijandig gebied en door de bezetting van de bevoorradingsstad Bonn kon Willem III vrede met Engeland en Frankrijk afdwingen. Spanje kon de gebroken potten betalen.

De protestantse Willem III, gehuwd met de Engelse Mary Stuart II, deed een machtsgreep in Engeland in 1688 en zette de katholieke Jacobus II af, tevens zijn schoonvader. Op die manier was hij tegelijkertijd koning en president van een republiek want hij had ook zijn stadhouderschap behouden. Op dat ogenblik werd er een kapitaal

besluit genomen voor het verder verloop van de wereldgeschiedenis. Er werd namelijk besloten dat de Engelsen de Fransen ter zee zouden bestrijden en dat de Republiek Frankrijk te land zou aanvallen. Een tamelijk onschuldige rolverdeling in een oorlog doch van dat ogenblik af breidde Engeland zo zijn macht ter zee uit dat het noch in de 18de noch in de 19de eeuw noemenswaardige concurrentie zou ondervinden tegen haar heerschappij over de zeeën. De rol van Nederland als grote zeemogendheid was uitgespeeld.

Willem III stierf in 1702 in Engeland na een val van zijn paard. Weer profiteerden de republikeinen of staatsgezinden zoals dat heette om de macht naar zich te trekken. De Friese tak van de Oranjes had de hoop dat de nog minderjarige Johan Willem Friso de koning-stadhouder zou opvolgen doch de jonge man verdronk bij de Moerdijk in 1711. Tijdens hun oorlog tegen de Zuidelijke Nederlanden stootten de Fransen ook door naar het noorden.

Er gebeurde net hetzelfde in 1747 als in 1672: de Nederlanders hadden een Oranje als leider nodig. Door een volksopstand kwam de zoon van Johan Willem Friso aan de macht als stadhouder en op zijn beurt slaagde hij erin het land uit een hopeloze situatie te redden. Er werd een tamelijk voordelige vrede met Lodewijk XV gesloten doch het was definitief uit met de Republiek als grote mogendheid. In bestuurlijke aangelegenheden was Willem IV niet zo doeltreffend en hij overleed plots in 1751; zijn zoontje was 3 jaar.

In 1766 aanvaardde Willem V, pas 18, het stadhouderschap. Hij was bekrompen, afkerig van alle nieuwigheden, lui en onzelfstandig. Hij liet de hertog van Brunswijk regeren, later zijn vrouw, prinses Wilhelmina. Toen bleek dat er van hem niets positiefs te verwachten viel, wendde de publieke opinie zich tot de staatsgezinde regenten. In 1786 werd hij geschorst als kapitein-generaal. Door een militair optreden van de Pruisen werd hij in zijn macht hersteld. Na de intocht van de Franse revolutionaire troepen in 1795 moest hij het land verlaten en stierf in 1806 in Brunswijk.

*Stadhouder Willem V (1748-1806);
schilderij van Friedrich Tischbein,
Rijksmuseum Amsterdam*

Willem V was de laatste stadhouder. Zijn zoon werd als Willem I koning der Nederlanden in 1815.

De munt

Tijdens het stadhouderschap van Willem V stond de partij van de stadhouder de orangisten in scherpe oppositie met de partij der patriotten. De conflicten ontaardden op sommige plaatsen, vooral in de periode 1785-1786 tot een kleine burgeroorlog, waarbij een aantal doden vielen.

Beide partijen onderscheidden zich door het dragen van allerhande herkenningstekens en kokardes. De kokarde der orangisten was natuurlijk oranje. De draagtekens hadden afbeeldingen van een oranjeboom, de letters PVO (prins van Oranje), een anker, het portret van de prins. De patriotten droegen zwarte kokardes en rode kragen. De

draagtekens waren afbeeldingen van de Nederlandse Maagd met vrijheidshoed en het keeshondje (de patriotten werden ook kezen genoemd). Was het lokaal bestuur patriottisch, dan werd natuurlijk het dragen van orangistische kentekens verboden en omgekeerd. De patriotten waren zeer streng; zo kon men gestraft worden voor het dragen van wortelen, het tonen van eierdooiers, het bakken van koeken met veel saffraan.

Wat heeft dat nu allemaal te maken met deze schijnbaar onschuldige duit van Overijssel? Het belangrijke in deze duit is de kleine mannenbuste op de voorzijde. Deze minuscule buste werd door de orangisten beschouwd als het portret van Willem V. Dat het hier inderdaad om het portret van de stadhouder zou gaan dat discreet op de munt werd gezet is niet zeker maar toch waarschijnlijk. Nicolaas Wonneman, die van 1763 tot 1796 muntmeester van de munt van Overijssel was, stond bekend als een overtuigd orangist. Het is dus best mogelijk dat hij in 1766, ter gelegenheid van de eedaflegging van de stadhouder deze kleine buste op de munt plaatste.

Wat er ook van zij, de orangisten gebruikten deze muntjes vooral in de jaren 1785-1787 als draagtekens en er werd druk jacht op gemaakt. In 1786, op 12 januari schreef G.J. van Hardenbroek in zijn dagboek dat H.J. Witte Tullinh hem had verteld dat “men jegenswoordig al tot een gulden gaf voor een duit A° 1766 in Overijssel geslagen, waerop ‘t gemeen wilde dat ‘t hoofd van de Prins onderaan afgedrukt was, dan ‘t gunt anderen meenden maer een bijgevoegt figuur te wesen ofte het hoofd van de muntmeester self. Dan dat ‘t seker was, dat er van duiten thans geslagen wierden kleine ankers, met de letters PVO daer boven, die gedraegen konde worden, hebbende de generael-majoor Vink er selfs een van”. Er zijn een aantal exemplaren bekend die tot draagtekens werden omgewerkt. Sommige stukken werden uitgevijld of bijgegraveerd. Er bestaat eveneens een exemplaar dat werd omgegraveerd tot een anti-orangistische penning door een galg boven de buste te plaatsen.

Orangistisch draagteken gemaakt van een prinsenduit 1766 (schaal 3/2)

Bibliografie

D. PURMER en H.J. VAN DER WIEL, *Handboek van het Nederlands kopergeld 1523-1797*, Mevius Numisbooks, Vriezenveen 1996.

P. VERKADE, *Muntboek bevattende de namen en afbeeldingen van munten geslagen in de zeven voormalig Vereenigde Nederlandsche Provinciën*, Schiedam 1848, herdruk 1967.

H. Dewit